

Sosyal, Beşerî ve İdari Bilimler Dergisi

2021, 4(6): 530-543.

DOI:[10.26677/TR1010.2021.734](https://doi.org/10.26677/TR1010.2021.734)

ISSN: 2667-422X Dergi web sayfası: www.sobibder.org

KAVRAMSAL MAKALE

Covid-19 Sürecinde Turizm Sektörü ve Türkiye Açısından Bir Değerlendirme

Dr. Serkan GÜN, Siirt Üniversitesi, Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik Yüksekokulu, Siirt, e-posta: serkan.gun@siirt.edu.tr

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2501-1078>

Dr. Alper TUTCU, Hasan Kalyoncu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gaziantep, e-posta: alpertutcu@hotmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0430-3693>

Öz

Turizm sektörü dinamik ancak dış faktörlerden ve krizlerden kolayca etkilenebilen bir sektördür. 2019 yılında başlayan ve kısa zamanda tüm dünyayı etkileyen COVID-19 pandemisi diğer pek çok sektörü olduğu gibi turizm sektörünü de derinden etkilemiştir. Türkiye, turizm açısından yüksek potansiyele sahip bir ülke olduğundan, Türkiye turizm sektörü de pandemi koşullarından olumsuz bir şekilde etkilenmiştir. Bu çalışma çerçevesinde, COVID-19 sürecinde turizm sektörü incelenmiş ve Türkiye’de turizm sektörünün pandemi sürecinden nasıl etkilendiği araştırılmıştır. Tanımlayıcı nitelikteki bu çalışmada hem nitel hem de nicel verilerden faydalanılmıştır. Çalışma sonucunda, Türkiye’de turizm sektörünün COVID-19 sürecinden ciddi bir biçimde etkilenmiş olduğu; Türkiye’ye yurt dışından gelen turist sayısı ile turizmden elde edilen gelirin 2020 yılında 2019 yılına kıyasla ciddi bir düşüş göstermiş olduğu bulguları elde edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Turizm, Turizm Sektörü, COVID-19, Türkiye, Pandemi.

Makale Gönderme Tarihi: 09.03.2021

Makale Kabul Tarihi: 01.06.2021

Önerilen Atf:

Gün, S. ve Tutcu, A. (2021). Covid-19 Sürecinde Turizm Sektörü ve Türkiye Açısından Bir Değerlendirme, *Sosyal, Beşerî ve İdari Bilimler Dergisi*, 4(6): 530-543.

© 2021 Sosyal, Beşerî ve İdari Bilimler Dergisi.

**Journal of Social, Humanities and
Administrative Sciences**

2021, 4(6): 530-543. DOI:10.26677/TR1010.2021.734
ISSN: 2667-422X Dergi web sayfası: www.sobibder.org

CONCEPTUAL PAPER

**An Assessment from The Point of View of The Tourism Sector and Turkey in The
Covid-19 Process**

Dr. Serkan GÜN, Siirt University, School of Tourism Management and Hotel Management, Siirt,
e-mail: serkan.gun@siirt.edu.tr
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2501-1078>

Dr. Alper TUTCU, Hasan Kalyoncu University, Social Sciences Institute, Gaziantep, e-mail:
alpertutcu@hotmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0430-3693>

Abstract

Tourism sector is a dynamic sector which can be affected by external factors and crises easily. COVID-19 pandemic which started in 2019 and has influenced all world in a short time, has deeply affected tourism sector beside other many sectors. Since Turkey is a country which has high potential in terms of tourism, tourism sector of Turkey has been influenced by pandemic conditions negatively. Within the scope of this study, tourism sector in COVID-19 process is investigated, and how tourism sector of Turkey has been influenced by pandemic process is examined. In this descriptive study, both qualitative and quantitative data are used. In the conclusion of the study, the findings that tourism sector of Turkey has been affected by COVID-19 process significantly, and the number of tourists coming to Turkey from abroad and tourism revenue decreased in 2020 in comparison to the year of 2019, were reached.

Keywords: Tourism, Tourism Industry, COVID-19, Turkey, Pandemic.

Received: 09.03.2021

Accepted: 01.06.2021

Suggested Citation:

Gün, S. and Tutcu, A. (2021). An Assessment from The Point of View of The Tourism Sector and Turkey in The Covid-19 Process, *Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences*, 4(6): 530-543.

© 2021 Sosyal, Beşerî ve İdari Bilimler Dergisi.

GİRİŞ

Turizm sektörü dünya genelinde son dönemlerde hızlı bir gelişme göstermiştir. Sektörün yapısı gereğince turizm; çevresel, iktisadi, siyasi ve sosyokültürel çerçevedeki pek çok unsurdan etkilenir vaziyettedir. Zira dönemsel olaylar, yerel, bölgesel veya küresel çeşitli krizler turizme olan talebi, dolayısıyla genel olarak turizm sektörünü derinden etkileyebilmektedir.

Terör olayları, doğal afetler, salgınlar, iç karışıklıklar, siyasi ve ekonomik istikrarsızlıklar, savaşlar, iktisadi krizler gibi çeşitli faktörler son yıllarda turizm sektörünün gelişimine ve turizm talebine etki eden en önemli faktörler arasında yer almaktadır (Türker ve Karaca, 2020: 2). Örneğin Amerika Birleşik Devletleri (ABD), İngiltere, çeşitli Avrupa ülkeleri ve Türkiye’de gerçekleşen muhtelif terör olayları, Ortadoğu’da gerçekleşen Arap Baharı gibi siyasi olaylar, Afrika ile Uzakdoğu’da yaşanmış olan salgın hastalıklar; yerel, bölgesel ve küresel anlamda turizm sektörü üzerinde negatif yönde etkiler yaratmıştır (Sel vd., 2017: 229).

Son yıllarda kentleşme, küreselleşme, ticaretteki gelişmeler, seyahat olanaklarının genişlemesi gibi olgular, salgın hastalıkların yayılımını kolaylaştırmaktadır. 20. yüzyıl incelendiğinde, insanlığın üç büyük salgın hastalık ile uğraşmış olduğu görülmektedir. Bunlar; 1918-1919 senelerinde gerçekleşen ve beş yüz milyon kişiye bulaşan İspanyol gribi, 1957-1958 senelerinde gerçekleşen Asya gribi ve 1968 senesinde gerçekleşen Hong Kong gribidir. 2000’li yıllarda ise şimdiye kadar beş büyük salgın gerçekleşmiştir. Bunlar; 2002 senesinde ortaya çıkarak 29 ülkede 8.000 kişiyi etkileyen SARS, 2009 senesindeki domuz gribi, 2012 senesindeki MERS, 2013 senesindeki Ebola ve 2019 Aralık ayında ortaya çıkmış olan COVID-19 salgınlarıdır. En son çıkan COVID-19 salgını, oldukça kısa bir sürede tüm dünyada yayılmış ve milyonlarca insanın hastalanmasına, bir milyondan fazla insanın ise ölümüne sebebiyet vermiştir (Karadeniz vd., 2020: 3116). Sosyal ve ekonomik anlamda büyük bir gerilim yaratan COVID-19 salgınının turizm sektörü üzerinde doğrudan etkileri olacağı öngörülmektedir. Nitekim turizm gibi ekonomik dalgalanmalardan çabuk etkilenen sektörlerde söz konusu etkilerin şiddetli şekilde hissedileceği, destinasyonlara olan güven olgusunun ön plana çıkacağı, turizm talebinde ciddi değişimler olacağı beklenmektedir (Atay, 2020: 168-169).

Salgınlar, fertlerin tatil kararı vermelerinde, seyahat destinasyonlarını seçmelerinde kısa, orta ve uzun dönemde çeşitli değişimlere sebep olmaktadır. Normal koşullarda tüketicilerin aldıkları seyahat kararlarında iktisadi ve sosyal tercihleri ön plandadır ve tüketicilerin rasyonel seçimde bulunacakları, istikrarlı bir eğilime sahip olacakları varsayılmaktadır. Bu çerçevede, tüketicilerin zaman ve gelir durumlarıyla sınırlanmış olan bir bağlamda alternatif olanaklara yönelecekleri beklenmektedir. Lakin salgın süreçlerinde psikolojik seçimler belirginleşmekte ve tüketicilerde korku, endişe, travma ve panik durumu egemen olmaktadır. Bu nedenle, tüketiciler tarafından alınan kararların etkileri çoğunlukla uzun dönemde ortaya çıkmakta ve kalıcı hasarlar bırakabilmektedir. Bu doğrultuda, insanlar arası etkileşimle deneyimlemenin yoğun olduğu, ayrıca bütün bir yıl boyunca rahatlamak, dinlenmek üzere beklenen tatille ilintili olan turizm sektörünün, COVID-19 pandemisinden ötürü ciddi bir zarar göreceği öngörülmektedir (Alaeddinoğlu ve Rol, 2020: 234). Bu anlatılanlar çerçevesinde, çalışmada COVID-19 sürecinde turizm sektörünün incelenmesi ve Türkiye açısından turizm sektörünün değerlendirmesinin yapılması amaçlanmıştır. Çalışmada hem nitel hem de nicel veriler değerlendirilmiştir. Yöntem bakımından, tanımlayıcı araştırma yöntemi kullanılmış ve mevcut durum analiz edilmiştir. COVID-19 salgını oldukça yeni bir süreç olduğundan ve turizm sektörü üzerindeki etkileri doğrultusunda, çalışmanın literatürde önemli bir yerinin olacağı düşünülmektedir.

TURİZM KAVRAMI, ÖZELLİKLERİ ve ÇEŞİTLERİ

İnsanlık tarihi süresince avlanma, barınma, sağlık, din, ticaret gibi nedenlerle bireyler devamlı şekilde yaşamakta oldukları yörelerden diğer yörelere seyahatler gerçekleştirmiştir. Yaşanılmış dönemlere bakıldığında, bu nedenlerin bireyleri seyahat etmeye iten motifler olduğu görülür. Örnek olarak; merak motifiyle İlk Çağ, din motifiyle Orta Çağ, kültür motifiyle Rönesans, sağlık motifiyle 18. ve 19. yüzyıl ve diğer motiflerse Yeni Çağ ve Yakın Çağ'da insanları turizm çerçevesinde seyahat etmeleri hususunda harekete geçirici sebepler olmuştur. Lakin bu seyahatlerin turizm kavramının kapsamında ele alınması 19. yüzyılın sonuyla 20. yüzyılın başları ile birlikte olmuştur. Bireylerin yaşamları süresince muhtelif sebeplerle seyahat etmeleri, turizmin insan odaklı bir yapısının bulunduğunu göstermektedir. İnsan odaklı yapısıyla beraber, ilişkilerle olaylar bütünü niteliğindeki turizmin net bir tanımının gerçekleştirilmesi her daim zor olmuştur. Karmaşık bir yapısı bulunan turizmin tek bir nedene bağlanması ve tek bir yönden ele alınması turizmin anlaşılmasını güçleştirmektedir. Bu doğrultuda, turizm konusuna ekonomik, coğrafik, kültürel, siyasi, sosyolojik, teknik, yönetim, işletme gibi açılardan bakıldığında meydana gelen ilişkilerle olayların bütünü açıklanabilir (Çolak, 2020).

Turizm, çok boyutlu yapısı ve alt sektörlerle beraber ele alındığı zaman, bir ülkenin dış ticaret dengesini ticari aktivitelerini, döviz kazanımını, istihdam oranını artırma noktasında önemli bir role sahiptir. Ülkelerin iktisadi açıdan gelişmeleri ve kalkınmalarında ciddi bir payı bulunan turizm sektörü, sosyal ve politik pek çok unsurdan etkilenmektedir (Kalyankar ve Patil, 2020). Turizm, günden güne artış gösteren hava değişimiyle dinlenme gereksinimi, doğa ve sanat ile beslenmekte olan göz alıcı güzellikleri tanıma arzusunun; doğanın fertlere mutluluk vermekte olduğu inancına dayalı olan ve özellikle ticaretle endüstrinin gelişmesi ve ulaşım araçlarının kusursuz duruma gelmesinin bir neticesi olarak, uluslarla toplulukların birbirlerine daha fazla yakınlaşmasına imkân sağlayan modern çağa has bir olaydır (Kozak, Kozak ve Kozak, 2018).

Turizm, muhtelif ağlardan meydana gelen karmaşık bir sistem olup; burada çeşitli katmanlarda bulunan küresel iç içe geçmiş yerel ağlar birbirleri ile etkileşimde bulunmaktadır. Bununla birlikte turizm, içerisinde yer aldığı çevreyle malzeme, enerji ve bilgi alışverişinde bulunmakta olan açık bir sistem niteliğindedir. Turizm sektörünün doğası, bu oldukça büyük, çok boyutlu ve karmaşık sistemin küresel, yerel, iktisadi ve sağlık sistemleri gibi başka pek çok sistem ile temas durumunda bulunmasına sebebiyet vermektedir. Yapısal açıdan bu kombinasyon, turizm sektörünü krizlere, doğal afetlere, terör saldırılarına ve salgın hastalıklara karşı aşırı duyarlı yapmaktadır (Khalilzadeh, 2020).

Turizm sektörü, talep boyutundan dolayı ortaya çıkan çeşitli durumlara pozitif ya da negatif biçimde ani tepkilerde bulunabilen dinamik bir yapıdadır (Çeti ve Ünlüöner, 2019). Küresel çapta ilgiyle takip edilmekte olan, gerçekleştirildikleri yörelere önemli rakamlarda ziyaretçinin akışını sağlamakta olan ve ev sahibi ülkelerde gelir yaratıcı bir etkisi olan aktiviteler veya destinasyonların sahibi bulunduğu ve onları eşsiz kılmakta olan çekicilikler, turizm sektöründen elde edilmekte olan gelirlerin üzerinde olumlu bir etki meydana getirmekteyken; terör saldırıları, siyasal olaylar, salgın hastalıklar vb. beklenmedik ve yaşanması arzulanmayan bazı durumlar da küresel ölçekte seyahate ilişkin planların değişmesi, rezervasyonların iptal edilmesi ve sınırların, salgının görülmekte olduğu ülkenin yurttaşlarına kapatılması vb. turizm sektörü bakımından negatif neticelere sebebiyet vermektedir. Öngörülemeyen durumların arasındaki salgın hastalıklar ise ortaya çıkmış olduğu destinasyona ilişkin güveni azaltmaktadır (Acar, 2020).

I. ve II. Dünya Savaşları'nın ardından, bireylerin iş yaşamlarında sahibi oldukları hakların artış göstermesiyle beraber içerisinde bulunulan yeni binyıl, fertlerin serbest zamanlarını ne şekilde geçirmekte olduğuna ilişkin duyulan ilginin artış göstermesine neden olmuştur. Bu ilgi, turizm ismi altında uluslararası açıdan da bilinmekte olan bir olgu durumuna gelmiştir. Turizm bu maksatla pek çok uzmanca bireylerin serbest zamanlarında ikamet etmekte oldukları yörelerden farklı bölgelere seyahat etmeleri anlamında kullanılmaktadır. Lakin turizm endüstrisi; sadece seyahat değil, içinde kar maksadı gütmeyen turizm örgütleri, pazarlama aktiviteleri, konaklama, ulaştırma faaliyetleri, yiyecek ve içecek servisleri, perakende satış mağazaları ve başka muhtelif aktivite, hizmet, etkinlik ve faaliyetleri bir araya getirmekte olan koruyucu, uyarıcı ve sürükleyici bir endüstri dalıdır (Batman, 2018a).

21. yüzyılda daha fazla insanca benimsenmiş ve fertlerin yaşamlarında vazgeçilmez bir tutku durumuna dönüşmüş olan seyahat ve turizm endüstrinin özellikleri şu şekilde sıralanmaktadır (Batman, 2018b):

- Turizm endüstrisi, seyahatin sahibi bulunduğu dinamik özelliğinden ötürü, dinamik elemanı ve bir yörede yirmi dört saati aşmakta ya da bir gecelemeyi aşmakta olan konaklamaların neticesinde statik elemanı kapsar.
- Turizm endüstrisi, sadece turizmle ilintili değil, ayrıca ekonominin tarım, sanayi vb. neredeyse başka bütün sanayi dallarıyla girdi ve çıktı alışverişi olduğundan uyarıcı ve sürükleyici bir endüstri niteliğindedir.
- Turizm endüstrisi, gelişmekte olan ülkelerin ekonomileri bakımından döviz getirici bir özelliğe sahip olduğundan ötürü, ödemeler dengesinde önemli bir role sahiptir. Bu sebeple, turizm şirketleri de ihracatçı statüsünde bulunmaktadır ve gereken teşviklerden faydalanabilmektedir.
- Turizm endüstrisi, bireylere ilişkin bir endüstri dalıdır. Bu nedenle, otomasyonun kısıtlı bulunduğu turizm endüstrisinde istihdamı yapılan birey sayısının yüksek olmasından ötürü, pek çok hükümet turizmi ekonominin gelişmesiyle çağdaşlaşmasına yardımcı bulunabilecek, yeni istihdam fırsatları sunmakta olan bir sanayi dalı şeklinde değerlendirmektedir.
- Turizm endüstrisi, başka sektörlerle nazaran aynı iş hacmini çok daha düşük maliyetlerle karşılayan bir endüstri dalıdır.
- Turizm, ayrıca az gelişmiş ülkelerde fakirliğe bir çözüm şeklinde sunulduğundan ötürü, yoksul yanlısı şeklinde de ifade edilmektedir.
- Turizm endüstrisinin önemli hammaddelerinden birisi durumundaki doğal kaynaklar gerek koruyucu gerekse de tahrip edici bir karaktere sahiptir.
- Fertlerin devamlı şekilde daha iyiyi, kaliteliyi, lüksü arama isteği turizmi devamlı gelişim gösteren, kendisini yenilemekte olan dinamik bir sanayi dalı durumuna getirmiştir.
- Turist bireyler turizm organizasyonuna keyifleri hususunda katılım göstermektedir ve yaşanabilecek en ufak negatif durumlardan etkilenme potansiyeline sahiptir. Bu nedenle turizm endüstrisi, yaşanabilecek konjonktürel dalgalanmaların karşısında kırılğan bir yapıdadır.
- Turizm endüstrisi, toplumun içerisinde yaşamakta olan fertlere mahsus olması, ölçülebilir olması, devamlılık göstermesi ve zorunlu bir niteliğe sahip olmasından ötürü sosyal bir olay niteliğindedir.
- Turizm endüstrisi, fertleri bir araya getiren, ilişki kurmalarını sağlamakta olan doğasından ötürü iktisadi ve kültürel değişimin yaşanmakta olduğu bir konukseverlik endüstrisi niteliğindedir. Bu nedenle, turizm bir toplum bilimi olan sosyolojinin inceleme alanının içine girer.

Turizm olayında turistler çeşitli nedenlerle seyahatte bulunmaktadır. Bu doğrultuda, turizmin sosyal çevrede yaratmış olduğu etkilerin boyutlarının anlaşılabilmesi hususunda, turistlerin bir destinasyona hangi maksatla gittiklerinin bilinmesi gereklidir. Alan yazında farklı sınıflamalar gerçekleştirilen turizm türleri, turistlerle yerel halkın arasında ortaya çıkan etkileşimin üzerinde rol oynadığından ötürü, turizmin toplumsal etkilerini belirlemede olan unsurlardan biridir. Bu nedenle, bir destinasyona gelmekte olan turistlerin hangi maksatla seyahat etmekte olduğunun bilinmesi ve buna uygun biçimde planlamaların yapılması gereklidir (Çolak, 2020).

Literatürdeki temel turizm çeşitleri şu şekilde ifade edilebilir (Kozak, Kozak ve Kozak, 2018):

Kültür Turizmi: Bireylerin kültürel zenginliklerini artırmak ve yeni bilgilerle deneyimler edinmek üzere yaşadıkları yörelerden kültürel ilgi çekiciliklerinin olduğu yörelere ziyarette bulunmaları neticesinde ortaya çıkan turizm çeşididir. Arkeolojik eserlerle müze gezileri, yerel halkın sahibi bulunduğu el sanatlarının öğrenilmesi, festivallere katılma, folklor gösterilerini izleme bu kapsamdadır.

Dinlenme (Rekreasyon) Turizmi: Turistlerin eğlence, fiziksel ve zihinsel bakımdan dinlenme ve keyif alma maksadıyla katılım gösterdikleri aktivitelerdir. Termal turizm, spor etkinlikleri, kıyı turizmi bu çerçevededir.

İş Turizmi: Kongre, konferans, toplantı ve seminerlerle karakterize edilmekte olan turizm türüdür. Kongre, konferans, toplantı, seminerlere katılmak, ticaret merkezlerine ziyarette bulunmak, ticari ilişkilerde bulunmak bu kapsamdadır.

İnanç Turizmi: Mevcut kültürel değerlerin muhafaza edilmesi maksadıyla kutsal sayılan yörelere ilişkin olarak gerçekleştirilen gezilerdir. Dini toplantılarla törenlere katılım gösterme, hac gibi dini vazifeleri icra etme, ünlü mabetleri görme bu çerçevededir.

Çevresel Turizm: Bireylerin doğal ve çevresel birtakım çekicilikleri görmek, doğaya dönmek, doğayı sahiplenmek maksadıyla gerçekleştirdikleri turizm türüdür. Fotoğrafçılık, doğa yürüyüşü, dağ tırmanışı, kamplar bu kapsamdadır.

Etnik Turizm: Turistlerin, yerel toplumun kültürel değerleriyle ilgi çekici hayat tarzlarına ilişkin fikir sağlama ve öğrenme maksadıyla gerçekleştirdikleri seyahatlerdir. Yerel toplumun evlerinin ziyaret edilmesi, folklor ve törenlere katılmak, dini törenlere katılma bu çerçevededir.

COVID-19 SÜRECİNDE DÜNYADA TURİZM SEKTÖRÜ

Turizm sektörü, talep bazlı ortaya çıkan negatif etkileri en çabuk şekilde hissetmekte olan dinamik bir sektör niteliğindedir (Acar, 2020: 8). Dünyadaki genel istihdamın 1/11'i turizm sektöründe gerçekleşmektedir (Şit, 2016: 109). Turizm bilhassa yüksek düzeyde işsizliğin olduğu ülkeler açısından ekonomik kalkınmayı sağlayıcı önemli bir sektördür. Bu çerçevede turizm sektörü, özellikle kırsal kesimlerde yaşamını sürdüren kişilerin gelirlerini artırabilmeleri ve yaşam koşullarını iyileştirebilmeleri bağlamında önemli ve gelir sağlayıcı bir sektördür (Kadanalı ve Yazgan, 2012: 98).

II. Dünya Savaşı'nın sonrasında tüm dünyada en hızlı şekilde gelişme göstermiş olan sektörlerden birisi turizmdir. Birleşmiş Milletler Dünya Turizm Örgütü (UNWTO) verileri çerçevesinde, 1950'lerde dünyada 25 milyon uluslararası seyahat yapılırken, 1990'larda bu sayı

500 milyonu, 2011 senesinde 1 milyarı aşmıştır. İstikrarlı bir şekilde gelişim sürecini sürdürmüş olan turizm sektörünün büyüme hızı, COVID-19 pandemisinin öncesinde yıllık ortalama %4 civarıyken, 2019 yılında sektör %3,8 büyümüş, 2019 senesinde yapılan seyahat sayısı 1 milyar 461 milyona ulaşmış, küresel turizm geliri ise 1,5 trilyon ABD doları civarında seyretmiştir (TÜRSAB, 2020b: 5-6). Ancak 2019 yılı sonunda Çin’de ortaya çıkarak tüm dünyayı kısa zamanda etkisi altına alan COVID-19 pandemisi, bireylerin yaşamlarını ciddi biçimde etkileyen ve küresel çerçevede iktisadi bir krizi tetikleyen bir olay olmuştur. COVID-19 pandemisinin turizm sektörü bakımından önemli ölçüde ve somut etkileri bulunmakla beraber, pandemi en başta turizm firmaları ile personeli olmak üzere turizmle ilgili bütün faaliyetlere negatif yönde etki etmiştir (Bahar ve İlal, 2020: 129).

COVID-19 pandemisi tüm dünyada sağlığın yanı sıra pek çok sektörü etkilerken, toplumsal ve iktisadi sorunlara sebebiyet vermiştir. Pandemi nedenli ölüm vakalarını ve bulaşmaları azaltmak üzere devletler, insan hareketliliğini azaltmak amacıyla seyahat sınırlamaları, sokağa çıkma sınırlamaları, maske kullanma zorunluluğu, sosyal mesafe, karantina önlemleri gibi tedbirler almak zorunda kalmıştır. Bahsi geçen uygulamalarla kısıtlamalar iktisadi açıdan üretimle tüketimi ciddi bir biçimde ve negatif yönde etkilemiş, iktisadi aktivitelerin yavaşlamasına veya durmasına sebebiyet vermiş ve küresel çerçevede bir iktisadi durgunluğa neden olmuştur (TÜRSAB, 2020a).

COVID-19 pandemisi, seyahat kısıtlamalarından ötürü en ciddi etkiyi turizm sektöründe göstermiştir. Gerek ülke içinde gerekse de ülkelerin arasında gerçekleşen benzeri daha önce görülmemiş seyahat kısıtlamalarıyla sokağa çıkma kısıtlamaları, küresel ekonomide bu dönem değin en büyük dalgalanmanın gerçekleşmesine sebebiyet vermiştir. Bu doğrultuda, turizm faaliyetleri de 2020 yılının Mart ayı itibarıyla ciddi şekilde yavaşlamıştır (Gössling vd., 2020; Acar, 2020: 7; Strielkowski, 2020: 1).

Ülkelerin nüfusları, vaka sayıları, ölüm sayıları vb. veriler değerlendirildiğinde, pandeminin insan hareketliliğinin yoğun şekilde gerçekleştiği kıtalarda, bölgelerde ve ülkelerde daha çok olduğu söylenebilir. Bilhassa dünyadaki en önemli turizm bölgelerinden Akdeniz ve Avrupa destinasyonları, Orta ve Kuzey Amerika destinasyonları turizm hareketlerindeki düşüşten ötürü pandemi sürecinde negatif yönde etkilenmiştir (Yılmaz, 2020: 42).

UNWTO verileri çerçevesinde, 27 Nisan 2020’den itibaren küresel çapta 217 destinasyonun 156’sında uluslararası turizm tamamıyla durmuştur. Avrupa kıtasında bulunan destinasyonların %83’ü uluslararası turizme yönelik olarak sınırlarını tamamıyla kapatmış, Amerika kıtasında bu oran %80, Asya ve Pasifik’te %70, Ortadoğu’da %62, Afrika’da %57 şeklinde gerçekleşmiştir. Dünya Seyahat ve Turizm Konseyi, COVID-19 pandemisinden ötürü küresel çapta turizm sektörünün dünyanın genel gayrisafi milli hasılasına etkisinin 2,7 trilyon ABD doları düzeyinde azalacağını, sektörün küresel çerçevede oluşturacağı istihdam kaybının ise 100,8 milyon kişi olacağını belirtmiştir. Uluslararası Hava Taşımacılığı Birliği’ne göre, 2020 senesinde yolcu gelirlerinin 2019 senesine kıyasla 252 milyar ABD doları düşeceği ifade edilmiştir. Uluslararası Havalimanları Konseyi de pandemi nedeniyle 2020 yılında 76 milyar ABD dolarından fazla bir kayıp yaşanacağı açıklanmıştır. Otel işletmeleri, COVID-19 pandemisi sürecinde ya kapalı kalmış ya da az sayıda turisti ağırlamıştır. Bu nedenle, 2020 yılına ilişkin sektör gelir tahminlerinin önemli ölçüde düşeceği öngörülmektedir. Türkiye Otelciler Birliği (TÜROB) tarafından hazırlanan otel doluluk verilerinde, Mart 2020 tarihinde dünyadaki otel işletmelerinin doluluk oranlarının ciddi şekilde düştüğü görülmüştür. Zira Avrupa kıtasında Mart 2020 tarihinde sadece %26,3’lük bir otel doluluk oranı ortaya çıkmıştır. Bu oran, II. Dünya Savaşı’ndan bu yana

olan en düşük orandır. Turizm sektöründe faaliyette bulunan seyahat acenteleriyle tur operatörleri de pandemiden en ciddi zararı görmüş olan kesimlerin arasında yer almaktadır. Nitekim otel ve seyahat rezervasyonu yaptırmış olan hemen hemen tüm müşteriler bu dönemde rezervasyonları iptal etmiş veya ertelemiştir (Karadeniz vd., 2020).

COVID-19 pandemisinin kontrol altına alınması maksadıyla gerçekleştirilen seyahat yasakları ve sınır geçişlerinin kapatılmasıyla beraber, kriz durumlarından hızlı bir şekilde etkilenen bir sektör durumundaki turizm sektörünün COVID-19 koşullarından ciddi biçimde etkilenmiş olduğu ve kısa dönemde normalleşmeyeceği öngörülmüştür (İbiş, 2020: 86). Ulusal ve uluslararası düzeyde bütün turizm firmalarının aktivitelerinin durma noktasına gelmesinden ötürü, turizm sektöründe çalışmakta olan kişilerin işsiz kalmaları söz konusu olmuştur (Alaeddinoğlu ve Rol, 2020).

UNWTO, 2020 yılının Temmuz ayında uluslararası turizm hareketlerinde 2019'un aynı dönemine kıyasla %81, Ağustos ayında ise %79 düşüş gerçekleştiğini bildirmiştir. Bu bağlamda, pandeminin 8 aylık sürecinde uluslararası turizm hareketleri çerçevesinde gerçekleşen gelir kaybı %70 düzeyine erişmiştir. Bu verilere göre, pandemi sürecinin ilk 8 ayında uluslararası seyahat sayısı, 2019 yılının aynı dönemine kıyasla 700 milyon azalmıştır. Bu süreçte uluslararası turizmdeki geliri kaybı ise 730 milyar ABD doları düzeyindedir (UNWTO, 2021).

Küresel turizm sektöründe gerçekleşen gerileme, Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Örgütü (OECD) tarafınca da değerlendirilmiştir. OECD tarafından COVID-19 pandemisi, "eşi benzeri görülmemiş bir kriz" şeklinde betimlenmiştir. Bu doğrultuda OECD, COVID-19 salgınının Aralık 2020'ye değin kontrol altına alınamaması halinde, küresel turizmdeki daralmanın %80'lere ulaşabileceğini bildirmiştir (TÜRSAB, 2020b: 7).

COVID-19'UN TÜRKİYE'DE TURİZM SEKTÖRÜNE ETKİLERİ

Türkiye, uluslararası turizm hareketliliği açısından, sahip olduğu pek çok turistik özellik neticesinde oldukça önemli bir turizm destinasyonudur. Türkiye'de turizm sektöründe 2016 senesinde 2 milyon 210 bin kişi istihdam edilmiştir. Turizm sektöründeki istihdamın toplam istihdamın içindeki payı ise COVID-19 pandemisi öncesinde %8 civarındadır. Pandemi öncesinde yapılan tahminlerde, 2025 senesinde Türkiye'de turizm sektöründe çalışanların sayısının 2 milyon 817 bin kişiye erişeceği öngörülmüştür (Güngören ve Özcan, 2019: 771).

Türkiye'de turizm sektörü, COVID-19 pandemisinden en fazla etkilenen sektörlerden birisidir. Ekonomisi genellikle turizme dayalı olan Türkiye gibi ülkelerin COVID-19 sürecinde oldukça zorlandıkları ve zorlanacakları sarıh biçimde görülmektedir. Öte taraftan, turizm hareketlerinin dolaylı şekilde etkilediği sektörler de pandeminin turizm sektörünü çok fazla etkilememesini ümit etmiştir. Zira deniz-kum-güneş turizminden büyük gelir elde eden Türkiye gibi ülkelerde, turizmden gelir sağlanması noktasında bilhassa yaz ayları beklenmektedir. Ancak COVID-19 pandemisi 2020 yılında turizm sektörünü oldukça güç bir durumda bırakmıştır. Günümüze değin ekonomi, terörizm, deprem, askeri darbe gibi pek çok kriz sürecini atlattığı Türkiye, bugün küresel bir pandemi tehdidiyle ve bu tehdidin oluşturduğu kriz durumuyla karşı karşıyadır (Akyol, 2020: 114).

COVID-19 pandemisinin Türkiye'de turizm sektörünü anlayabilmek için, turizmle ilgili rakamlara bakılması gereklidir. Tablo 1'de, TÜİK verilerine göre, 2017 ile 2020 yılları arasında Türkiye'den çıkış yapan ziyaretçi sayısı gösterilmiştir. Tabloya göre, 2017 yılında Türkiye'ye yurt

dışından 38,620 milyon turist giriş yapmıştır. Bunların 32,079 milyonu yabancı turist, 6,540 milyonu yurt dışında yaşayan Türklere dir. 2018 yılında Türkiye'ye yurt dışından gelen turist sayısı 45,628 milyon iken, bunların 38,951 milyonu yabancı turist, 6,676 milyonu yurt dışında yaşayan Türklere olmuştur. 2019 yılında Türkiye'ye yurt dışından gelen turist sayısı 51,860 milyon iken, yabancı turist sayısı 44,712 milyon, yurt dışında yaşayan Türklere in sayısı ise 7,147 şeklindedir. Görüldüğü üzere, 2017 yılından sonra 2018'de ve 2019'da toplam turist, yabancı turist ve yurt dışında yaşayıp da Türkiye'ye gelen turist sayısı artış göstermiştir. Ancak COVID-19 pandemisinin Türkiye'ye sirayet etmesiyle birlikte, 2020 yılında Türkiye'ye gelen turist sayısı toplam 15,826 milyon olmuştur. Bunların 12,708 milyonu yabancı turist, 3,118 milyonu ise yurt dışında yaşayan Türklere şeklindedir. 2020 yılının birinci çeyreğinde, bir önceki yıla göre az düzeyde bir düşüş gerçekleşirken, ikinci çeyrekle ilgili COVID-19 pandemisinin ötürü sağlıklı veri elde edilememiştir. Üçüncü çeyrekte Türkiye'ye gelen turist sayısı, bir önceki yıla göre 16 milyon kişi azalırken, dördüncü çeyrekte ise 6 milyon kişilik bir azalma ortaya çıkmıştır. Tablodan görülen TÜİK verilerine göre, 2020 yılında Türkiye'ye yurt dışından gelen turist sayısı %69,48 oranında azalma göstermiştir.

Tablo 1. Türkiye'den Çıkış Yapan Ziyaretçi Sayısı (2017-2020)

Yıl	Dönem	Çıkış Yapan Ziyaretçi Sayısı		
		Toplam	Yabancı	Vatandaş (yurt dışında ikamet eden)
2017	Yıllık	38.620.346	32.079.527	6.540.819
	1. Çeyrek	4.844.761	3.772.293	1.072.468
	2. Çeyrek	8.863.391	7.675.032	1.188.359
	3. Çeyrek	16.663.265	13.770.308	2.892.957
	4. Çeyrek	8.248.929	6.861.894	1.387.035
2018	Yıllık	45.628.673	38.951.902	6.676.771
	1. Çeyrek	6.122.182	4.908.831	1.213.351
	2. Çeyrek	11.067.987	9.855.102	1.212.885
	3. Çeyrek	18.786.765	15.904.734	2.882.031
	4. Çeyrek	9.651.740	8.283.235	1.368.505
2019	Yıllık	51.860.042	44.712.970	7.147.072
	1. Çeyrek	6.644.391	5.460.380	1.184.011
	2. Çeyrek	12.762.346	11.499.211	1.263.135
	3. Çeyrek	21.611.964	18.438.139	3.173.825
	4. Çeyrek	10.841.340	9.315.240	1.526.100
2020	Yıllık	15.826.266	12.708.265	3.118.001
	1. Çeyrek	5.639.413	4.635.845	1.003.568
	2. Çeyrek	-	-	-
	3. Çeyrek	5.604.155	4.430.053	1.174.102
	4. Çeyrek	4.582.698	3.642.367	940.331

Kaynak: TÜİK. (2021). Eğitim, Kültür, Spor ve Turizm İstatistikleri, <https://data.tuik.gov.tr>

Tablo 2'de, TÜİK verilerine göre, 2017 ile 2020 yılları arasında Türkiye'ye yurt dışından gelmiş olan turistlerden elde edilen turizm geliri gösterilmiştir. Tabloya göre, 2017 yılında Türkiye'nin yurt dışından gelen turistlerden elde ettiği turizm geliri 26,283 milyar ABD doları tutarındadır. Bu meblağın 20,222 milyar doları yabancı turistlerden, 5,908 milyar doları yurt dışında yaşayan

Türklerden sağlanmıştır. 2018 yılında Türkiye'nin yurt dışından gelen turistlerden elde ettiği turizm geliri 29,512 milyar ABD doları tutarındadır. Bu meblağın 24,028 milyar doları yabancı turistlerden, 5,345 milyar doları yurt dışında yaşayan Türklerden sağlanmıştır. 2019 yılında Türkiye'nin yurt dışından gelen turistlerden elde ettiği turizm geliri 34,520 milyar ABD doları tutarındadır. Bu meblağın 28,704 milyar doları yabancı turistlerden, 5,688 milyar doları yurt dışında yaşayan Türklerden sağlanmıştır. Bu verilere göre, 2017 yılı sonrasında 2018 ve 2019'da yurt dışından Türkiye'ye gelen turistlerden elde edilen turizm geliri artış göstermiştir. Ancak COVID-19 pandemisi nedeniyle 2020 yılında Türkiye'nin elde ettiği turizm geliri, bir önceki yıla kıyasla %65 azalarak, 12,059 milyar dolar şeklinde gerçekleşmiştir. Bu meblağın 9,097 milyar doları yabancı turistlerden, 2,886 milyar doları ise yurt dışında yaşayan Türklerden sağlanmıştır. Çeyrekler açısından değerlendirildiğinde, 2020 yılının birinci çeyreğinde, bir önceki yıla kıyasla az düzeyde bir düşüş söz konusudur. İkinci çeyreğe ilişkin olarak COVID-19 pandemisinden ötürü sağlıklı veri elde edilememiştir. Üçüncü çeyrekte turizm geliri bir önceki yıla göre yaklaşık 10 milyar dolar, dördüncü çeyrekte ise yaklaşık 4 milyar dolar azalma göstermiştir.

Tablo 2. Turizm Geliri (2017-2020)

Yıl	Dönem	Toplam (000 \$)	Yabancı (000 \$)	Vatandaş (yurt dışında ikamet eden) (000 \$)
2017	Yıllık	26.283.656	20.222.971	5.908.752
	1. Çeyrek	3.369.753	2.404.603	943.919
	2. Çeyrek	5.413.048	4.375.826	1.004.218
	3. Çeyrek	11.391.668	8.727.514	2.604.740
	4. Çeyrek	6.109.187	4.715.027	1.355.875
2018	Yıllık	29.512.926	24.028.311	5.345.472
	1. Çeyrek	4.425.237	3.348.335	1.054.088
	2. Çeyrek	7.044.591	5.936.235	1.073.228
	3. Çeyrek	11.502.665	9.371.634	2.085.535
	4. Çeyrek	6.540.434	5.372.106	1.132.622
2019	Yıllık	34.520.332	28.704.946	5.688.271
	1. Çeyrek	4.629.679	3.703.613	905.829
	2. Çeyrek	7.973.963	6.974.736	967.045
	3. Çeyrek	14.031.122	11.484.852	2.504.609
	4. Çeyrek	7.885.568	6.541.744	1.310.787
2020	Yıllık	12.059.320	9.097.118	2.886.859
	1. Çeyrek	4.101.206	3.292.351	791.117
	2. Çeyrek	-	-	-
	3. Çeyrek	4.044.356	2.875.002	1.137.764
	4. Çeyrek	3.913.758	2.929.765	957.978

Kaynak: TÜİK. (2021). Eğitim, Kültür, Spor ve Turizm İstatistikleri, <https://data.tuik.gov.tr>

Tablo 3'te, yine TÜİK verilerine göre, 2020 yılında Türkiye'ye yurt dışından gelmiş olan turistlerin milliyetlerine göre dağılımı gösterilmiştir. Tabloya yalnızca 2020 yılında 100 bin kişinin üzerinde turistin geldiği ülkeler dâhil edilmiştir. Tablo 1'de, Türkiye'ye 2020 yılında gelmiş olan toplam turist sayısının 15,826 milyon olduğu belirtilmiştir. Bu toplam sayı içerisinde 3,118 milyon kişi, yurt dışında yaşayan Türklerdir. Arkasından 2,113 milyon kişi ile Rusya Federasyonu vatandaşları, 1,232 milyon kişi ile Bulgaristan vatandaşları, 1,156 milyon kişi ile

Almanya vatandaşları, 977 bin kişi ile Ukrayna vatandaşları ve 829 bin kişi ile Birleşik Krallık vatandaşları gelmektedir. T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı (2020) verilerine göre, 2019 yılında Rusya'dan Türkiye'ye 6,694 milyon turist, Almanya'dan Türkiye'ye 4,649 milyon turist, Bulgaristan'dan Türkiye'ye 2,254 milyon turist, Ukrayna'dan Türkiye'ye 1,462 milyon turist, Birleşik Krallık 'tan Türkiye'ye 2,442 milyon turist gelmiştir. İki veri seti karşılaştırıldığında; Türkiye'ye 2019 ve 2020 yıllarında en fazla turist göndermiş olan ülkelerden Rusya, Almanya, Bulgaristan, Ukrayna ve Birleşik Krallık 'tan Türkiye'ye gelen turist sayısının 2020 yılında, bir önceki yıla göre oldukça azaldığı görülmektedir.

Tablo 3. Milliyetlerine Göre Çıkış Yapan Ziyaretçi Sayısı (2020)

Milliyet	2020	Milliyet	2020
Toplam	15.826.266	Fransa	313.570
Türkiye (Yurt dışında yaşayan Türkler)	3.118.001	Hollanda	273.151
Rusya Federasyonu	2.113.992	Azerbaycan	241.565
Bulgaristan	1.232.821	ABD	149.803
Almanya	1.156.842	Belçika	140.140
Ukrayna	977.217	Yunanistan	140.055
Birleşik Krallık	829.361	İsrail	139.109
Irak	405.304	İsviçre	131.642
Gürcistan	401.968	Avusturya	117.005
İran	385.233		

Kaynak: TÜİK. (2021). Eğitim, Kültür, Spor ve Turizm İstatistikleri, <https://data.tuik.gov.tr>

SONUÇ

2019 yılının sonlarında ortaya çıkan COVID-19 pandemisi bütün dünyayı ve tüm sektörleri kısa zamanda etki altına almıştır. Pandeminin ne şekilde seyredeceğine ilişkin bilim dünyasında çeşitli tahminler ortaya atılmış olmakla birlikte; pandeminin her ülkeyi etkilemesi, tedavisinin net olarak olmaması, aşılama çalışmalarının henüz yeterli düzeyde olmaması gibi sebeplerle, salgının ne zaman sona ereceğine ilişkin net bir görüş bildirmek oldukça zordur. Pandemiden en fazla zarar gören sektörlerin başında turizm sektörü gelmektedir. Pandeminin ne zaman azalacağı veya tamamen biteceğine yönelik bir tahmin yapılamaması, turizm sektörünün ne zaman ve nasıl toparlanacağına ilişkin planlamaları da önemli ölçüde etkilemektedir.

Pek çok ulusal ve uluslararası kuruluş tarafından hazırlanan raporlar ile bilim insanları tarafından yapılan akademik çalışmalar hem dünya genelinde hem de Türkiye özelinde COVID-19 pandemisinin turizm sektörünü 2020 yılında oldukça negatif yönde etkilediğini göstermektedir. Pandeminin turizm talebi üzerinde yaptığı doğrudan etkilerin yanı sıra, bu süreçte devletler tarafından uygulanan, seyahat kısıtlamalarının da içerisinde yer aldığı kısıtlamalardan dolayı turizm sektörü büyük bir zarar görmüştür. Bu hususta, pandemi sürecinin Türkiye'de turizm sektörünü nasıl ve ne oranda etkilediğini saptayabilmek üzere, bu çalışmada

TÜİK ve T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından hazırlanan istatistiksel veriler incelenerek değerlendirilmiştir.

TÜİK'ten elde edilen veriler değerlendirildiğinde, bilhassa COVID-19'un resmen ülkemizde görüldüğü Mart 2020 tarihinden itibaren turizmle ilgili tüm verilerde ciddi bir düşüşün yaşandığı görülmektedir. Ocak-Şubat-Mart aylarını kapsayan birinci çeyrekte Türkiye'ye yurt dışından gelen turist sayısı ve Türkiye'nin elde ettiği turizm geliri miktarı, 2019 yılına kıyasla az düzeyde bir azalma göstermiştir. İkinci çeyrekte, TÜİK ve T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından 2020 yılına ilişkin sağlıklı veri toplanamadığından, ikinci çeyreğe ilişkin olarak 2019 ve 2020 yılları arasında bir karşılaştırma yapabilmek mümkün değildir. Ancak ikinci çeyreğe rastlayan dönemde Türkiye'de uluslararası uçuşların genel olarak durdurulmuş olması, seyahat kısıtlamalarının uygulanması, kısmi sokağa çıkma yasakları gibi tedbirlerden ötürü Türkiye'ye yurt dışından Nisan-Mayıs-Haziran döneminde gelmiş olan turist sayısının oldukça az olduğu öngörülebilir. Bu doğrultuda, ikinci çeyrekte turizmden elde edilen gelirin de oldukça düşmüş olduğu düşünülebilir. 2020 yılının üçüncü çeyreğinde Türkiye'ye yurt dışından gelen turist sayısının 2019 yılının aynı dönemine kıyasla %76 civarında, dördüncü çeyreğinde ise %58 civarında azaldığı görülmüştür. Aynı çeyrekler bazında, üçüncü çeyrek itibariyle turizm gelirinin %71 civarında, dördüncü çeyrekte ise %50 düzeyinde düşüş gösterdiği tespit edilmiştir.

Türkiye'ye yurt dışından gelen yabancı turistlere ilişkin veriler incelendiğinde; 2019 yılında Türkiye'ye en çok turist gönderen ülkeler sırasıyla Rusya, Almanya, Birleşik Krallık, Bulgaristan ve Ukrayna şeklindedir. 2020 yılında bu ilk beş ülke değişmezken sadece sıralamaları değişmiştir. Rusya yine ilk sırada yer alırken, ikinci sırada Bulgaristan, üçüncü sırada Almanya, dördüncü sırada Ukrayna ve beşinci sırada Birleşik Krallık yer almıştır. Ancak bahsi geçen her bir ülkeden Türkiye'ye gelen turist sayısı, 2020 yılında bir önceki yıla kıyasla oldukça azalmıştır. Bu bağlamda, Türkiye'ye gelen Rusya vatandaşı sayısı %68, Bulgaristan vatandaşı sayısı %45, Almanya vatandaşı sayısı %75, Ukrayna vatandaşı sayısı %33, Birleşik Krallık vatandaşı sayısı %66 oranında azalmıştır.

Sonuç olarak, gerçekleştirilen bu çalışmada Türkiye'de turizm sektörünün COVID-19 sürecinden ciddi bir biçimde etkilenmiş olduğu; Türkiye'ye yurt dışından gelen turist sayısı ile turizmden elde edilen gelirin 2020 yılında 2019 yılına kıyasla ciddi bir düşüş göstermiş olduğu bulguları elde edilmiştir. Önümüzdeki dönemde yapılacak araştırmalarda, iç turizmle ilgili analizlere ve değerlendirmelere ilişkin, yerli ve/veya yabancı turistlerin pandemi sürecinde Türkiye'ye gelmeleri hususundaki algılarına ilişkin çalışmalar gerçekleştirilebilir.

KAYNAKÇA

Acar, Y. (2020). Yeni Koronavirüs (Covid-19) Salgını ve Turizm Faaliyetlerine Etkisi. *Güncel Turizm Araştırmaları Dergisi*, 4(1), 7-21.

Akyol, C. (2020). Turizm Eğitimi Alan Öğrencilerin Covid-19 Salgınına Yönelik Görüşleri. *Journal of Gastronomy, Hospitality, and Travel*, 3(1), 112-121.

Alaeddinoğlu, F., ve Rol, S. (2020). Covid-19 Pandemisi ve Turizm Üzerindeki Etkileri. *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (Salgın Hastalıklar Özel Sayısı), 233-258.

Atay, L. (2020). Covid-19 Salgını ve Turizme Etkileri. *Seyahat ve Otel İşletmeciliği Dergisi*, 17(1), 168-172.

Bahar, O., ve İlal, N. Ç. (2020). Coronavirüsün (Covid-19) Turizm Sektörü Üzerindeki Ekonomik Etkileri. *International Journal of Social Sciences and Education Research*, 6(1), 125-139.

- Batman, O. (2018a). *Otel İşletmelerinin Yönetimi*. İstanbul: Değişim Yayınları.
- Batman, O. (2018b). Turizm Politikasının Kavramsal Analizi ve İşleyişi, O. Batman, O. Türkay ve Ş. Ulama (Eds.), *Turizmde Politika ve Stratejiler* içinde, 13-36. İstanbul: Değişim Yayınları.
- Çeti, B., ve Ünlüönen, K. (2019). Salgın Hastalıklar Sebebiyle Oluşan Krizlerin Turizm Sektörü Üzerindeki Etkisinin Değerlendirilmesi. *AHBVÜ Turizm Fakültesi Dergisi*, 22(2), 109-128.
- Çolak, O. (2020). *Turizmin Sosyal Çevreye Etkileri Üzerine Bir Araştırma: Taraklı Örneği* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Sakarya Uygulamalı Bilimler Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Sakarya.
- Gössling, S., Scott, D., and Hall, C. M. (2020). Pandemics, Tourism and Global Change: A Rapid Assessment of COVID-19. *Journal of Sustainable Tourism*, 29(1), 1-20.
- Güngören, F., ve Özcan, C. C. (2019). Turizm ve İstihdam İlişkisinin Ampirik Bir Analizi: Türkiye Örneği. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 24(4), 767-781.
- İbiş, S. (2020). Covid-19 Salgınlarının Seyahat Acentaları Üzerine Etkisi. *Safran Kültür ve Turizm Araştırmaları Dergisi*, 3(1), 85-98.
- Kadanalı, E., ve Yazgan, Ş. (2012). Kırsal Turizmin Ekonomik- Sosyal ve Çevresel Etkileri. *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 14(23), 97-100.
- Kalyankar, M. D., and Patil, P. (2020). Impact of Covid-19 Pandemic on the Tourism Sector. *Purakala (UGC Care Journal)*, 31(8), 611-617.
- Karadeniz, E., Beyaz, F. S., Ünlübulduk, S. N., ve Kayhan, E. (2020). Covid-19 Salgınlarının Turizm Sektörüne Etkilerinin ve Uygulanan Stratejilerin Değerlendirilmesi: Otel Yöneticileri Üzerinde Bir Araştırma. *Türk Turizm Araştırmaları Dergisi*, 4(4), 3116-3136.
- Khalilzadeh, J. (2020). *The Future of The Global Tourism System Post Covid-19*, <https://business.ecu.edu/wp-content/pv-uploads/sites/152/2020/04/THE-FUTURE-OF-THEGLOBAL-TOURISM-SYSTEM-POST-COVID-19Final.pdf> [Erişim Tarihi: 25.02.2021].
- Kozak, N., Kozak, M. A., ve Kozak, M. (2018). *Genel Turizm İlkeler-Kavramlar*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Sel, Z. G., Kırklar-Can, B., Ertaş, M., ve Tütüncü, Ö. (2017). *Krizin Kısa Dönemli Yansımalarının Turizm İşletmelerinin Kriz Yönetimi Uygulamalarına Etkisi*, 4. Disiplinlerarası Turizm Araştırmaları Kongresi, 9-12 Kasım, Kuşadası, Aydın, 228-238.
- Şit, M. (2016). Türkiye’de Turizm Sektörünün İstihdama Katkısı. *Akademik Yaklaşımlar Dergisi*, 7(1), 101-117.
- Strielkowski, W. (2020). International Tourism and COVID-19: Recovery Strategies for Tourism Organisations. *Preprints*, 2020030445.
- T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı. (2020). Sınır Bülteni: 2020 Ocak-Ekim Döneminde Ülkemizi Ziyaret Eden Kişi Sayısı, <https://www.ktb.gov.tr/TR-97181/duyurular.html> [Erişim Tarihi: 21.03.2021].
- TÜİK. (2021). Eğitim, Kültür, Spor ve Turizm İstatistikleri, <https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=egitim-kultur-spor-ve-turizm-105&dil=1> [Erişim Tarihi: 21.03.2021].
- Türker, A., ve Karaca, K. Ç. (2020). Yeni Tip Koronavirüs (Covid-19) Salgını Sonrası Turizm ve Turist Rehberliği. *Turist Rehberliği Nitel Araştırmalar Dergisi*, 1(1), 1-19.

TÜRSAB. (2020a). *Korona Virüsü (Covid-19) Sonrası Nasıl Bir Dünya Bizi Bekliyor?*, Mayıs 2020 Raporu, <https://tursab.org.tr/apps//Files/Content/8b368379-712e-4ca3-8425-69ae28b9f113.pdf>. [Erişim tarihi: 05.03.2021]

TÜRSAB, 2020b. *COVID-19 Sürecinde Türkiye ve Dünya Turizmi Değerlendirmesi*, Aralık, <https://tursab.org.tr/apps//Files/Content/6ad52b35-1dd2-41c2-9f1c-c24cc19e7a63.pdf> [Erişim tarihi: 05.03.2021]

UNWTO. (2021). *Tourist Arrivals Down 87% in January 2021 as UNWTO Calls for Stronger Coordination to Restart Tourism*, 31 March, <https://www.unwto.org/taxonomy/term/347> [Erişim tarihi: 07.03.2021]

Yılmaz, M. (2020). 20 Nisan 2020 Tarihi İtibariyle Covid-19 Virüsünün Dünyadaki Coğrafi (Kıtalara ve Ükelere Göre) Dağılımı. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 7(4): 17-44.